

gre za individualno, pravilom izmika-joče se razumevanje predloge. Seveda dobivajo prav z razbiranjem akciden nadrobnosti partiture značilne poudarke in dovoljujejo različna pojmovanja. Gallus v uredništvu Dragotina Cvetka in transkripciji Ludvika Zepiča je bolj »zmeren« ali vsaj manj »svoboden«, kot bi ga po izvirniku obnovil kdo drug, bolj prepričan o mojstrovi odločnosti. Vendar nova izdaja ne dokazuje samo skrbno delo, ki si je v petih letih, ob treh zbirkah in monografiji,

izoblikovalo trdna načela, ampak tudi zanesljivost v primernem reševanju negotovih mest današnjim izvajalcem. — Dr. Cvetko je z natisom Moralia sklenil obsežen cikel svojih raziskovalnih (prvič tudi redakcijskih) prizadevanj za pravilno vrednotenje in resnično oživiljanje slovenske glasbe. Posvetil ga je skladatelju z izjemnim opusom in nič manjšo umetniško ceno. Prav bi bilo, če bi se mu ne odpovedal: Opus musicum čaka in terja ponovno izdajo.

Borut Loparnik

#### ANGELOS BAŠ, NOŠA NA SLOVENSKEM

V poznem srednjem veku in 16. stoletju. Mladinska knjiga 1970

Književnost

Knjiga Noša na Slovenskem je s svojimi nekaj več kakor 140 stranmi po obsegu sorazmerno skromna. Avtor izjavlja, da je bilo »delo spočetka zasnovano kot prvo večje poglavje v zgodovini noš na Slovenskem, ki jo je spričo stanja virov mogoče začenjati šele s poznim srednjim vekom, saj prej viri o noši pri nas v poglobitnem manjkajo...« In nekaj dalje: »Ko je bila opisana raziskava končana, ni bilo mogoče dobiti zanjo založnika, ki bi jo objavil v celoti...« Pričujoča knjiga je torej povzetek »predloženi znanstveni javnosti«, razen nekaterih razdelkov knjige, ki so dodani kot posebne razprave. Taka, kakršna je knjiga pred nami, pomeni nedvomno dragoceno pionirsko delo. Saj ne gre za nič več in nič manj kakor za prvo, po strogo znanstvenih vidikih priobčeno delo o nošah na Slovenskem, sestavljeno ob upoštevanju velikega gradiva ohranjenih fresk in kipov, z uporabo tako imenovanih policijskih redov, ki so, bodisi uspešno bodisi (kakor avtor večkrat ugotavlja) brezuspešno določali, česa naj se drži prebivalstvo, ob še bolj dokazanih arhivskih virih, ki govorijo o zapuščinah in oblekah, ki so se — takrat kar pogostokrat — prenašala

na drugi rod. Kot vesten znanstvenik je avtor kot štipendist posebej v Marburgu in Münchnu zbral velikansko, dobro presajeno primerjalno gradivo iz Srednje Evrope, s katero je bilo povezano slovensko ozemlje, ne da bi bil pri tem zanemaril očitne povezave z zahodnimi sosedi ob Jadranu. Gotovo je knjiga »dvojne, etnološke in zgodovinske vsebine«, kakor pravi avtor, le da zgodovinska spoznanja »prevladujejo«.

Avtorju je nedvomno priznati izredno marljivost in znanstveno vestnost, več kot samó spoštovanja vredno vne- mo za delo, ki je po svoje nedvomno mikavno, terja pa tudi izrednih naporov. Kdor koli je kdaj sam poskusil obravnavati noše v zgodovini, bo znal vsaj nekoliko slutiti, na koliko težav je naletel pisec, kolikokrat je ob fragmentarnem gradivu izbrskal kakšen znanstveno zanesljiv podatek prav z detektivsko prenikavostjo. Koliko je táko delo ob »poustvarjanju« podob ljudi preteklih obdobij v celoti nedvomno privlačno, toliko je zanj potrebnih — dobesedno — nešteto analitičnih ugotovitev, ki so imenitne kot gradivo, vendar same po sebi skorajda strahotno stvarne. Primer iz strani 137.: »Sredi 16. stoletja je bilo sukno v preprostejšem oblačilnem območju nekaj dražje, saj dovoljuje Ferdinandov red 1552 'preprostemu ljudstvu' sukno do po 1 gld 30 kr za vatel ali nekako do

trinajst dnevnih mezd nekvalificiranega in šest in pol dnevne mezde zidarskega mojstra«.

Tu in drugje je med vrsticami opaziti očitno povezavo s kulturnozgodovinskimi in socialnimi problemi. Avtor pričujočega dela si je ob svojem zastavljanju naloge sam moral najti metode obravnave, pač tiste, ki veljajo kot korektne v vsej naši visokošolski tradiciji, in je uspešno prešel od analize na sintezo, kar pomeni v tem primeru upodabljanje celote. Takó je na Slovenskem ustvaril temeljno delo, mimo katerega ne bo mogel nihče, ki ima kakor koli opraviti z zgodovinskimi nošami obravnavanega obdobja, noben kulturni ali umetnostni zgodovinar, pa prav gotovo tudi noben režiser. Zato zasluži posebno priznanje.

Prav gotovo ob takem pionirskem delu ni mogoče pričakovati, da bi kar lahko izpolnilo vse želje. Nekatere med njimi je prav gotovo treba povedati. Kakor je v uvodu rečeno, gre tu v bistvu za piščevo doktorsko disertacijo. Taka doktorska disertacija je razumljivo predložena »znanstveni javnosti«. Tisto, kar je založba v resnici tiskala, pa je nedvomno knjiga, namenjena širši javnosti. Tak prehod iz — nevljudno rečeno — faktografsko marljivo zgrajene znanstvene stavbe in ponazorjene podobe preteklosti bi očitno terjalo posebnega napora — ne samo avtorjevega, temveč tudi občinstva, ki bi a) tako delo bilo voljno sprejeti in b) celó tudi terjalo. Avtor nedvomno ni mogel premakniti naprej celotne »poljudno znanstvene zavesti« slovenske knjižne prakse. Vse táko uresničevanje je še pred nami — pa čeprav moramo dr. Bašu biti iz srca hvaležni, da je glede noš napravil tak odločilen korak naprej. Najprej: oprema! Zelo dobro vemo, da so stroji Mladinske knjige v novjšem času naravnost fantastično zmogljivi, prav tako, da pomeni kulturno dejanje, če kdo prek spominkov zbudi pri nas še zmeraj prepotrebno zanimanje za

preteklost, čut za ohranjanje dragocene dediščine preteklosti in — ne nazadnje — tudi kulturno samozavest slovenskega človeka. Torej si je marsikdo — popolnoma tako kakor jaz — ob tej knjigi zaželel vsaj eno barvno reprodukcijo. Zaželel si je, da bi jo bil omogočil kateri koli »finančni bog« in tako dal poudarka živi stvarnosti naše preteklosti! Drugič. Ob obravnavanju noš je v novjšem času opaziti vse več shematičnih narisov noš — delno celó krojev. Prav gotovo bi bilo preveč terjati ob vsaki reprodukciji tudi še shematičen naris tistega, kar naj človek — kostumsko — opazi v njej. Nekaj tega pa bi menda bilo mogoče prav. Res je, da na prvi pogled ponekod nikakor ni jasno, kaj je hotel avtor povedati ob sliki. Nedvomno je vsa knjiga komentar, vendar ne bi bilo prav nič nápak, če bi bil avtor ob samih slikah še dodal svoj tekst, ki bi opozarjal bralca in gledavca, kaj je zanj posebej zanimivo. Tudi to je — zame hvalevredna — praksa mnogih takih knjig (celó včasih tudi še umetnostnozgodovinskih. Glej npr. Gino Pischel.) Mogoče je avtorju ob tej priložnosti nekoliko ponagajala njegova znanstvena vestnost. Na str. 7 uvoda pravi: »Vprašanje prostora se ob uporabi tega gradiva ne sme ozko vezati na najdišča posameznih del. Napak bi bilo misliti, da so v upodobljenih posvetnih figurah zajete oblačilne razmere ravno in samó iz kraja, kjer jih je umetnik naslikal. S tem bi jim pripisoval po eni strani do malega portretno naravo, po drugi strani pa prešibko upoštevanje predlog.

Vse to je prav gotovo popolnoma res. Škoda je pa, da avtor v tej poljudnoznanstveni predelavi svojega teksta sploh — ravno ob takih priložnostih — ne ustvarja stika z bralcem in mu, recimo, ne pokaže problematike avtentičnosti ali neavtentičnosti svojega gradiva, da bi mu potem (kakor koli že) izjavil: »Vidiš, tak je problem, jaz sem

se odločil takole!« Poleg tega. Pogledajmo:

»Pisec... opredeljuje pojem noše enako kot na začetku svojih zadevnih raziskav: za nošo šteje pokrivala, oblačila in obutev, ne pa tudi pričeske, nakita, orožja in oklepov, ki so resda prav tako sestavine noše v širšem pomenu, vendar so v poglavitnem samostojni deli te kulturne prvine, ne da bi bili kaj bolj povezani z nošo v ožjem pomenu; ta je povsem zaokrožena tema in se zato povečini preučuje zase.« (Uvod, str. 5.)

Tu bi se dalo z avtorjem debatirati, kakor debatirajo z njim — že same reprodukcije v knjigi. Na prav številnih podobah je zelo očitno videti, kako delajo pričeske skupaj z nošo »uglašeno« enoto (recimo ženske podobe 38, 39, 40). Isto velja za moške pričeske. Lahko bi postavili pravilo: med obleko in pričesko je pogostokrat opaziti določno dialektično nasprotje. Če je noša zelo bogata (kakor včasih pri plemkinjah 17. stoletja), ostaja nekoliko manj skrb za »košato« opremo pričeske. Vsem razumnim ženskam je bil že od nekdaj pomemben učinek celote. Na podobi 38. je obleka žen skromna, pričeska pa izrazita. Na zgornji postavi št. 39. je opaziti določno skrbnost ob »izoblikovanju« rokava in pričeske, na podobi št. 40. (tudi iz l. 1504, s Sv. Primoža nad Kamnikom) že ne moremo več dvomiti! Ta mlada meščanska služabnica se je napravila koketno, rokavi in pričeska sta poudarjeni skupaj z izrezom na obleki, tako da kažeta določno samozavest mlade ženske, natančno tisto, kar lahko prav tako razberemo iz pogleda in giba. Vsa noša v širšem pomenu sestavlja vendarle enoto — in dosledno označuje človeka določne dobe. Isto velja za orožje in oklepe. Med obleko in orožjem, obleko in vojaško opravo je od nekdaj vladalo določeno sorazmerje. Nekaj stoletij je plemič (ali pa študent) »normalno« nosil orožje vsak dan pri sebi, kot

del obleke. Včasih je bilo to tudi hudo potrebno. Pri nas je bilo v nekem gozdu še pred nekaj desetletji videti napis, da je tu bil »od tolovajev ubit« neki mož, okrog l. 1840. Vojaška noša je vplivala na civilno in obratno. Kljunaste čevlje, ki so omenjeni v knjigi na str. 112., so npr. tudi nosili vitezi v oklepih — in so jih ti »kljuni«, privzeti iz civilne noše, nekoč — zgodovinsko izpričano — zelo močno ovirali, ko so se morali bojevati peš! To in podobno bi bilo mogoče v malo drugačni zasnovi knjige urediti mimogrede, brez škode za znanstveno natančnost.

Še en primer izredne avtorjeve vestnosti. »... moramo zlasti ugotoviti, da plašči na Slovenskem v poznem srednjem veku niso izpričani, in sicer ne v moški, ne v ženski noši, drugače ko drugod v Srednji Evropi.« To je — po svoje nedvomno — dragocena ugotovitev. Vendar — ali bo kulturni zgodovinar »normalno« iz tega sklepal, da plaščev sploh ni bilo? Plaščev, ki jih poznamo v zelo primitivnih oblikah iz naših etnografskih zbirk, plaščev, ki so v tistih časih — nedvomno poleg žakljastih »tapertov« nujno nadomeščali dežnike? Prav gotovo si je dr. Angelos Baš zastavljal prav podobna vprašanja, vendar mu je znanstvena vestnost branila, da bi bil poskušal odgovarjati nanje.

Kar zadeva mene, ki gotovo nisem nepristranski, temveč zainteresiran, bi si želel, da avtor ne bi bil tako zadržan, temveč bi včasih — gotovo utemeljeno! — tudi nekoliko poskusil zajeti skrajno zanimivo kulturnozgodovinsko problematiko, ki je hkrati skrita in očitna v nošah in modah. »Noša govori«, to priznajo tudi etnologi in kulturni zgodovinarji. Sedanja mini — krila so gotovo tudi »zgovorna«. Govorijo namreč: »Lahko grem, kamor hočem! In s seboj lahko ravnam, kakor hočem!« Ali pa dolge brade naših beatnikov: »Sem to, kar sem in ves drugi svet mi ni mar, in kaj si o meni mislite! Sploh

ne!« Takih psiholoških konstant pa je mnogo; posebej v poljudnoznanstveni knjigi bi lahko prišle do veljave. Recimo. Med mlado prebivalco starega Egipta, ki si je barvala ustne, obrvi in trepalnice, in med današnjo žensko, ki dela isto — ni psihološko prav nobene razlike. Ali: med afriškim vojščakom, ki si pritrdi na glavo košata nojeva peresa, in med renesančnim veljakom, ki se je pokrival s pernatim klobukom, spet — v bistvu — ni bilo razlike. V takih vzporednicah je del mikavnosti kulturne zgodovine. Druga mikavnost je v nasprotnem, v specifičnosti, v socialni zgodovini. V pričujočem delu je avtor nekje ugotovil, da med plemiči in premožnejšimi meščani v noši ni bilo takih razlik, ki bi štele. To je že socialna ugotovitev. Druga socialna ugotovitev bi lahko črpala dokazilno gradivo ravno iz mode. Gre za vprašanje: ali je pripadal ta naš kasni srednji vek, kasna gotika, še temu obdobju ali že renesansi? Gotika kaže v modi že individualistične poteze (npr. dame nosijo dolga oblačila, ki pokrivajo čevlje, ne

pokažejo las in jih skrivajo, zato pa začenjajo izrezovati obleke). Torej. V tej knjigi bi bilo lahko mogoče več načetih vprašanj, ki zadevajo etnologijo, več takih, ki bi označevala obdobja in njihove značilnosti — sinteze iz tako marljivo podanih analiz, skratka: neke vrste filozofije mode, ki bi se opirala na široko (avtorju dobro znano) primerjalno gradivo in bi lahko bralca in gledalca zainteresirala za celo vrsto aktualnih vprašanj, ki zadevajo človeka in njegovo sorazmerje s »svetom« nje-gove civilizacije. Avtor se je vsemu temu odrekel, očitno zaradi vere v določeno, faktografsko omejeno metodo. Ker pa je osebno popolnoma sposoben, da bi prešel v zanimiv »pogovor z bralcem«, pač lahko upamo, da bo v prihodnjih knjigah, na katere upamo, sprostil svojo obstoječo sposobnost do pogovorov z bralci. Za zdaj je opravil pionirsko delo, po svoje nedvomno dragoceno, in mu lahko zanj samó iskreno čestitamo.

Branko Rudolf

## Poročamo — glosiramo

### PRAVDA O KIČU

Od kulturnih dogodkov, ki so v zadnjih mesecih odmevali po Slovenskem, je največ zaslužene pozornosti doživela ljubljanska razstava kiča. Razstavo, ki so jo na plakatu in v časopisnih poročilih imenovali »prva in največja razstava kiča na svetu«, so zasnovali in priredili v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani, njen glavni avtor je bil dr. Gorazd Makarovič, ogledali so si jo umetnostni in drugi strokovnjaki, gruče navadnih ljudi, šolarjev in seveda mnogo lastnikov ali ljubiteljev kiča, v javnosti pa jo je sprejela poleg mnogih pohval tudi toča očitkov, da ne rečemo graj in strupenih zamer. Vzrok

zanjo je bil precej preprost — razstava je poleg predmetov, ki po splošno sprejeti sodbi strokovnjakov in javnosti sodijo v tradicionalni kič v pravem pomenu besede, razvrstila še nekaj eksponatov, ki spominjajo na slikarska dela nekaterih sodobnih slovenskih umetnikov. To pa ni bil nikakršen spodrsaj, ki bi ga avtorji razstave zagrešili iz nevednosti, ali celó golo naključje, ampak skrbno pretehtano, načelno utemeljeno in že kar polemično dejanje, naperjeno zoper stanja v sodobni slovenski umetnosti, njeno komercializacijo, menažerje in njihove monopole. Vseeno pa to ni bil glavni namen razstave. Njen cilj je bil pač ta, kako predstaviti občinstvu različne